

school, de 'architectuur van de straat' in plaats van afzonderlijke woningen, direct wordt afgeleid uit de theoretische geschriften van Berlage.

H. P. M. Akihary, de auteur van 'Het koloniale bouwen in Nederlands-Indië', lijkt zich met de opmerking dat etiketten als traditie en modernisme voor zijn onderwerp niet relevant zijn, nog eens extra in de marge van het centrale thema te plaatsen. Hij legt evenwel een duidelijke lijn van het succesvolle Nederlandse bouwen door het bureau Hulswit en Cuypers, via de rationele bouwkunst met aandacht voor Indische elementen van P. A. J. Mooien naar de specifieke moderne Indische architectuur van Maclaine Pont. Verder bevat dit architectuurblok nog een artikel over de opkomst van monumentenzorg en de heemschutgedachte, waarin onder meer wordt aangegeven dat ook binnen de bond Heemschut wel degelijk waardering was voor moderne architectuur.

Een bijdrage van enigszins andere orde vormt het onderhoudende verhaal van M. M. Knijp over 'Het Plan 1913'. Plan 1913 was een initiatief van toeristische instellingen en het bedrijfsleven om meer toeristen naar Nederland te lokken. De opening van het vredespaleis en de herdenking van 1813 werden als aanleiding gebruikt. In dertig steden werden exposities georganiseerd die nu eens kunst dan weer nijverheid behelsden. Twee van die tentoonstellingen krijgen een nadere beschouwing: 'De vrouw 1813-1913', en ENTOS, de 'Eerste Nederlandsche Tentoonstelling op Scheepvaartgebied'. Beide schijnen, omdat er zoveel belangengroepen bij betrokken waren, nogal een allegaartje geweest te zijn. Op de bovenverdieping van de Haarlemse Vleeshal is dat in 1988 goed nagebootst. Vooral ENTOS had meer het karakter van een beurs. Niettemin waren ze een succes. Ze trokken respectievelijk 300.000 en een miljoen bezoekers. Wat voor mensen daar nu op af kwamen wordt helaas niet duidelijk. De sociale structuur anno 1913 blijft *überhaupt* diffuus in het boek. Volstaan wordt met termen als elite en het grote publiek. Maar dat verwijt moet ik maar inslikken. Ook de meeste cultuurhistorici beperken zich tot cultuurproductie en hebben voor de consumptie weinig oog.

P. Kooij

M. van Haegendoren, *Van werken krijg je vuile handen. Geschiedenis van de Belgische Werkliedenpartij 1914-1940* (Amersfoort: Acco, 1989, 156 blz., f29,75, ISBN 90 334 1921 1).

Onlangs maakte Michael Ignatieff — misschien wel de meest eigentijdse, veelzijdige en hoopgevende intellectueel van dit *fin de siècle* — zijn collega's attent op hun oorspronkelijke rol in het scheppen van een 'republiek der letteren', die natie, religie en klasse overstijgt (*The republic of letters. Then and now*, tweede Pierre Bayle-lezing, gepubliceerd in *De Groene Amsterdammer*, 25 september 1991). De popularisering van academische kennis is volgens Ignatieff essentieel voor een democratische cultuur.

De grote verdienste van het boek van Mieke van Haegendoren ligt precies op dit terrein: de politiek geëngageerde intellectueel vertaalde haar wetenschappelijk standaardwerk *25 jaar Belgisch socialisme. Evolutie van de Belgische Werkliedenpartij tot de parlementaire democratie in België van 1914 tot 1940* (Antwerpen, 1967) naar een bevattelijke paperback voor een groter publiek. Het boek leest als een trein. Warm, persoonlijk, licht-ironisch en trefzeker neemt de auteur haar lezers mee op een niet echt zonnige reis in een herkenbaar verleden. De enige hinderlijke obstakels komen van het tekstverwerkersduiveltje.

Een minimum aan bronverwijzingen had de vlotheid niet gestremd. Een notenapparaat ontbreekt evenwel. De academische lezer moet het dikke boek van Mieke van Haegendoren op de plank hebben, dat nog steeds als onontbeerlijk naslagwerk mag beschouwd worden. Nieuw

bronnenmateriaal werd in de heruitgave niet verwerkt. De (beknopte) literatuurlijst toont wel de vernieuwende inspiratie van de jonge garde interbellum-kenners, met name Guy Vanthemsche en Manu Gerard. Het toeval wil dat Michel Vermote, archivaris van het Archief en museum van de socialistische arbeidersbeweging (AMSAB), bijna tegelijk met de heruitgave het hopeloos verloren gewaande nationaal BWP-archief op het spoor kwam. Het spreekt vanzelf dat met de ontsluiting van dit buitengewoon belangrijke archief nieuwe perspectieven geopend worden op de geschiedenis van de **BWP** en de studie van Mieke van Haegendoren eindelijk aan een wetenschappelijke herziening toe is.

Zoals de titel aangeeft, is de heruitgave nog doordeseemd van de typische jaren zestig-discussie over het afglijden van hooggestemde marxistische doctrine naar reformistische praxis in de sociaal-democratie. Een discussie waar geen mens vandaag nog wakker van ligt. Dat neemt niet weg dat de feitelijke integratie van de BWP in het burgerlijk-parlementair regime boeiende verstelstof oplevert over fundamentele maatschappelijke keuzes tussen patriottisme en internationalisme, tussen nationale en arbeidersbelangen, tussen stakingen en vakbondskassen, tussen conflict en consensus, tussen autoritaire en democratische besluitvorming. Mieke van Haegendoren slaagt erin die boeiende stof in een beklijvend verhaal te gieten, met de pendel tussen macht en machteloosheid als leidmotief.

Het chronologisch verhaal is de oudste, maar daarom niet de enige historische vertelvorm. De auteur koos voor een kroniek, ten koste van een betoog opgehangen aan krachtlijnen. De nauwelijks acht bladzijden tellende epiloog die aan dit euvel moest verhelpen, doet het niet. De vijf grote lijnen die Mieke Van Haegendoren ziet — de socialistische beweging als volksbeweging en mannenbeweging, gestuurd door enkele markante leidersfiguren, een beweging die de strijd om de machtigste partij te worden verloor en te antiklerikaal bleef om in katholiek Vlaanderen aansluiting te vinden—worden niet alleen oppervlakkig geschetst maar wedijveren ook niet bepaald in relevantie. Behalve het stuk over de positie van de vrouw in de socialistische beweging, dat met kop en schouders boven de rest uitsteekt. Het zou een stimulans moeten zijn tot nieuw onderzoek naar het elan van de vrouwengeschiedenis die internationaal furor maakt.

De kroniek van de *ups* en *downs* van de BWP wordt in grote mate beheerst door grote persoonlijkheden — Emile Vandervelde, Camille Huysmans, Hendrik de Man, Paul-Henri Spaak — en hun onderlinge conflicten. De auteur heeft bewust en terecht oog gehad voor 'de mens in het politieke bedrijf', een scherp oog trouwens, op een moment dat de academische politieke geschiedschrijving misschien iets te sterk anonieme processen en structuren benadrukt. Maar het blijft natuurlijk de kunst de wisselwerking tussen personen en structuren te belichten, iets waar de auteur met een zekere voorliefde voor pittige *petite histoire* niet altijd in slaagt. *Van werken krijg je vuile handen* is een zeer leesbare inleiding op de dilemma's waar de socialistische partij, ingeburgerd in de Belgische staat, in een bewogen tijd voor stond.

G. Deneckere

Th. G. A. Hoogbergen, *Over geestdrift en bevlogenheid. 75 jaar Ons Middelbaar Onderwijs, 1916-1991* (Dissertatie Tilburg 1991, Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland LXXXVI; Tilburg: Stichting zuidelijk historisch contact, 1991, xxxiv + 507 blz., f80,-, ISBN 90 70641 36 4).

Bergen op Zoom was de eerste Brabantse stad waar in 1916, onder de vlag van wat al snel de Vereniging ons middelbaar onderwijs (OMO) zou gaan heten, een katholieke handelsdagschool